

---

І ВСЕУКРАЇНСЬКА  
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА  
КОНФЕРЕНЦІЯ

---

ІСТОРИЧНІ,  
КУЛЬТУРНІ,  
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ  
АСПЕКТИ  
РЕГІОНАЛЬНОГО  
РОЗВИТКУ

---

Міністерство освіти і науки України  
Кременчуцький національний університет  
імені Михайла Остроградського  
Харківський національний університет  
міського господарства імені О. М. Бекетова  
Інститут української археології та джерелознавства  
ім. М. С. Грушевського НАН України  
Інститут української історії НАН України

*ІСТОРИЧНІ, КУЛЬТУРНІ  
ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ  
АСПЕКТИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ*

Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції

19-20 листопада 2015 року

КРЕМЕНЧУК  
ПП Щербатих О. В.  
2016

УДК 332.1»71»:304.2 (091)

ББК 65.04+63.3-7

I 90

Рекомендовано до друку Вченою радою  
Кременчуцького національного університету  
імені Михайла Остроградського (протокол  
№ 2 від 01 жовтня 2015 р.)

**Редколегія збірника:**

Бутко Л. В., к.філол.н., доцент кафедри українознавства;

Василенко Д. П., асист. кафедри українознавства;

Маслак В. І., д.і.н., професор кафедри українознавства;

Тур О. М., к.філол.н., доцент кафедри українознавства.

**I 90 Історичні, культурні та соціально-економічні аспекти регіонального розвитку**  
: матеріали I Всеукраїн. наук.-практ. конф., м. Кременчук, 19-20 лист. 2015 р. /  
редкол.: Бутко Л.В. та ін. – Кременчук: ПП Щербатих, 2016. – 166 с.

ISBN 978-617-639-089-3

Збірник містить виклад основних положень доповідей, виголошених на пленарному та секційних засіданнях I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Історичні, культурні та соціально-економічні аспекти регіонального розвитку». Представлено широкий спектр проблем, що дають змогу ознайомитися з результатами нових фактів з історії зокрема, висвітлюється соціально-економічний та культурний розвиток України та регіонів, розкриваються шляхи розвитку дослідницької краєзнавчої роботи, окремо розглядаються питання усної історії.

Для науковців, професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів, студентів історичних спеціальностей, краєзнавців, учителів й учнів.

УДК 332.1»71»:304.2 (091)

ББК 65.04+63.3-7

За достовірність фактичних даних, цитат, власних імен відповідають автори публікацій.  
Редакція зберігає за собою право скорочувати текст і вносити літературну правку.

ISBN 978-617-639-089-3

©КрНУ, 2016

©Автори статей, 2016

## БЛАГОДІЙНИЙ РУХ У РОЗВИТКУ НЕДІЛЬНИХ ШКІЛ НА ПОЛТАВЩИНІ У 60-ТІ РОКАХ XIX СТ.

Нарадько Андрій Валерійович

к.і.н., доцент

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

Благодійність відіграла важливу роль у створенні мережі закладів початкової освіти в Україні. Зокрема на благодійних засадах формувалась система недільних шкіл. Вони засновувались на основі безкоштовності навчання окремими особами або групами, переважно викладачами, студентами й учнями. Ці школи не мали постійних джерел фінансування.

До кінця XIX століття недільні школи були недержавними навчальними закладами, тому фінансувались виключно приватними особами та різноманітними установами (переважно благодійними товариствами). Кошти для найбільш необхідних потреб збиралися шляхом підписки, проведення лотерей, концертів, літературних читань, лекцій, вечорів і т. ін. Крім того, вчителі недільних шкіл працювали безкоштовно.

Заняття в цих школах проводилися в неділю та святкові дні і переважно для дорослого населення. Як правило, недільні школи не мали власних будинків, а користувалися приміщеннями різноманітних навчальних закладів. Іноді останні дозволяли недільним школам безкоштовно користуватися меблями, навчальним приладдям і книжками зі своїх бібліотек.

За свідченнями Я.Абрамова, витрати на навчання одного учня недільної школи були мізерними (близько 1 крб.) через те, що пожертвування недільним школам надходили переважно у натуральному вигляді (речі, праця на користь школи, продаж необхідних речей за зниженими цінами) й при складанні звітів не перераховувалися у грошовому еквіваленті [1]. Майже всі недільні школи безкоштовно надавали своїм учням все необхідне для навчання: книжки, папір, дошки, пера та ін. Крім недільних, існували й суботні школи для євреїв і п'ятничні – для мусульман. Однак усі вони дотримувалися спільних принципів діяльності.

Ідея заснування недільних шкіл захопила усі верстви тогочасного суспільства – від дворянства та інтелігенції до священнослужителів і студентів, тому відкривали недільні школи представники різних верств населення, які діяли як самостійно, так і об'єднавшись з однодумцями.

Держава відреагувала на пошквалення громадської активності у сфері створення недільних шкіл, спростивши процедуру реєстрації цих навчальних закладів. Починаючи з 1859 року, попечителям навчальних округів було надано право відкривати приватні школи без дозволу вищих інстанцій, що прискорило розвиток мережі недільних шкіл. У травні 1860 року Міністерство народної освіти видало “Правила про недільні школи”, які дозволяли відкривати ці навчальні заклади представникам різних станів, групам осіб та окремим благодійникам на власні кошти. Таким чином, була створена певна нормативна база, яка регулювала порядок відкриття та управління діяльністю недільних шкіл.

Підтримка ідеї заснування недільних шкіл передовими колами української інтелігенції сприяла поширенню цих навчальних закладів на всій території України. Досвід Києва в заснуванні початкових навчальних закладів нового типу втілювали в життя та поширювали в інших містах. Широкому розгортанню справи створення недільних шкіл сприяв успіх киян, схвалення держави, прагнення народу до освіти та висвітлення досвіду організації шкіл на сторінках періодичної преси.

Перша Полтавська чоловіча недільна школа була створена 24 квітня 1860 року в приміщенні чоловічої гімназії з ініціативи вчителя Полтавської чоловічої гімназії, члена Полтавської громади О.Строніна. Активну участь у діяльності школи брали гімназисти. Чисельність учнів була в декілька разів вища, ніж у недільних школах Києва: на вересень

1860 року – 209 чоловік (середнє відвідування школи – 25%). У червні того ж року в Полтаві розпочали роботу дві жіночі недільні школи при приватних жіночих пансіонах Лерцер та Дейнеки.

У 1860 році на Полтавщині були засновані недільні школи: в Кременчуці – жіноча та чоловіча на 40 учнів кожна, у Переяславі – чоловіча на 116 учнів та в Золотоноші на 13 учнів [2]. 9 грудня 1860 року три священники створили в Решетилівці Полтавської губернії недільну школу, в якій навчалось 10-25 учнів. У лютому 1861 року ця школа отримала 31 крб. пожертвувань від двох купців, трьох чиновників та міщанина для купівлі підручників.

Не менш інтенсивно процес створення недільних шкіл на Полтавщині проходив і в наступні роки. Так, у квітні 1861 року у Полтаві були засновані суботня чоловіча та жіноча єврейські школи. З ініціативою їх створення виступив член Полтавської громади О.Кониський. Для їх матеріального забезпечення були пожертвовані кошти (90 крб.), отримані від проведення літературних читань. 24 вересня 1861 року з ініціативи того ж О.Кониського розпочала роботу вечірня недільна школа при Полтавському повітовому училищі [3, 1-9]. У вересні 1861 року член Полтавської громади, активна громадська діячка Є.Милорадович заснувала в Полтаві жіночу недільну школу. Вона ж була і її розпорядницею. У школі, яка розмішувалася в громадській жіночій гімназії, навчалися 164 учениці. Характерно, що викладання в школі велося українською мовою за українською абеткою Золотова, що була видана на пожертвувані кошти.

У 1861 році створення недільної школи ініціювало також духовенство повітового містечка Кобеляки на Полтавщині. У першій половині 1862 року викладачі Лубенського духовного училища та їх колеги з місцевого повітового училища доклали немало зусиль, щоб відкрити недільну школу в м. Лубни. Зрештою, 25 травня цього року школа прийняла своїх перших учнів [4].

Таким чином, за короткий час ідея створення мережі недільних шкіл для поширення початкової освіти серед народних мас набула реального втілення. Її підтримали передові громадські кола не лише у великих губернських центрах, осередках науки й освіти, а й у повітових містечках і селах України. При цьому все більш актуальними ставали вимоги здійснювати навчання в недільних школах українською мовою, а в ряді випадків це прагнення української інтелігенції вдалося втілити в життя.

Недільні школи не мали адміністрації, залежної від влади, фінансової залежності від держави теж не було, підбір викладачів здійснювався самостійно. Окремі недільні школи стали джерелами поширення вільнодумства. Все це робило недільні школи потенційно небезпечними для існуючого ладу. Владні кола протидіяли створенню недільних шкіл, оскільки не хотіли втрачати контроль над ними. Незважаючи на, це недільні школи продовжували існувати й на початку ХХ століття. І хоча на цей час вони не займали провідного місця серед закладів початкової освіти, все ж таки мали певне значення у поширенні грамотності серед народних мас.

### **ЛІТЕРАТУРА**

1. Абрамов Я. Очерки частной инициативы в деле народного образования в России // Русская Школа. – 1891. – №2. – С.112-130.
2. Число учащихся в Полтавской губернии в 1860 году сравнительно с 1859-м годом // Полтавские губернские ведомости. – 1861. – №5. – С.105-108.
3. ЦДА, ф.707, оп. 27, спр. 539, 9 арк.: Дело об открытии в здании Полтавской гимназии ежедневной мужской бесплатной школы. (1862).
4. Шевич В. Из Лубен // Основа. – 1861. – № 5. – С.74-76.
5. Полтавщина. Енциклопедичний довідник за редакцією А.В.Кудрицького. – К.: “Українська Енциклопедія” ім. М.П.Бажана, 1992. – 1024с.